

УДК 343.123.1

О. С. Омельченко**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ
ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

Розглянуто сутність, поняття та ознаки організованої злочинності і на основі аналізу статистичної звітності та наукових досліджень визначено її сучасний стан і динаміку за останні роки, а також надано пропозиції щодо удосконалення заходів протидії організованій злочинності в Україні.

Ключові слова: сучасний стан, поняття, ознаки та динаміка організованої злочинності в Україні, заходи протидії.

Організована злочинна діяльність в Україні у наш час перебуває на якісно новому рівні порівняно з початковим періодом її розвитку. Це не просто новий вид злочинності, а особливе суспільно негативне явище, щільно пов'язане з тіньовою економікою і корупцією. Вона склалася об'єктивно на ґрунті серйозних соціально-економічних, політичних, ідеологічних, моральних, правових та інших проблем, що виникають у суспільстві. Організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору. Вона є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин, виникнення деформацій у сфері господарювання, уповільнення темпів економічного розвитку держави. Суттєвим чинником розвитку організованої злочинності є політична нестабільність у суспільстві. Останнім часом в Україні, як і в інших державах колишнього СРСР, з'явилося чимало різноманітних партій і рухів. З одного боку, це об'єктивні суспільні процеси, але з іншого – їх діяльність спрямована на боротьбу за владу будь-якою ціною, забуваючи при цьому, що суспільство розвивається успішно лише тоді, коли воно об'єднане спільною національною ідеєю.

Нинішній стан криміногенної ситуації в державі свідчить про необхідність удосконалення заходів, спрямованих на нейтралізацію впливу чинників, що зумовлюють розвиток організованої злочинності.

Що стосується науки, то її внесок у розробку цієї проблематики не можна визнати задовільним, хоча останнім часом намітилися позитивні зрушення. Проблема протидії організованій злочинності в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики розглядали у своїх працях Л. І. Аркуша, В. М. Варцаба, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, В. О. Коновалова, В. П. Корж, М. В. Корнієнко, Б. В. Щур та ін.

У нормативно-правових актах та науковій літературі дефініції організованої злочинності є досить різноманітними. У Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою

злочинністю» [1] остання визначається як «сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань». У міжнародних правових актах та законодавстві окремих країн вона характеризується як складний вид кримінальної діяльності, що здійснюється у великих масштабах організованими угрупованнями, які мають внутрішню структуру, отримують доходи шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів і послуг [2].

Окремі науковці під організованою злочинністю розуміють відносно масову групу стійких і керованих об'єднань злочинців, які займаються кримінальною діяльністю у вигляді промислу та створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протиправних засобів, як насильство, залякування, корупція та ін. [3].

На думку М. В. Корнієнка, організована злочинність – це «структурована система злочинних формувань, що характеризується міжрегіональною, у ряді випадків – міжнародною злочинною діяльністю, спрямованою на заняття злочинним бізнесом (наркобізнес, секс-бізнес, нелегальна міграція, торгівля людьми, кіднепінг і т. ін.), яка здійснюється шляхом застосування насильства або без такого для отримання прибутків і надприбутків, використовуючи у своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства» [4, с. 114].

Організована злочинна діяльність значною мірою пов'язана з тіньовим сектором економіки України [5; 6, с. 88; 7, с. 445; 8, с. 44]. Вона вбудована у соціальну систему та істотно впливає на інші елементи цієї системи, насамперед – на економіку і політику. Головна мета організованої економічної злочинності – отримання прибутків і надприбутків шляхом здійснення забороненої законодавством діяльності. Організована економічна злочинність – це конгломерат організованих злочинних утворень (угруповань), різних за своєю структурою, кількісним складом, спеціалізацією та масштабами впливу.

Маючи корупційне підживлення, організована злочинність реально загрожує національній безпеці України, впливає практично на всі сфери суспільного життя. На думку науковців [9, с. 301; 10, с. 132], сучасна організована злочинність в економічній сфері має транснаціональний характер. Транснаціональні компанії займаються злочинним бізнесом у різних галузях економіки. Будучи пов'язаними з незаконними операціями з переміщення через державні кордони матеріальних цінностей, що приносять істотну економічну вигоду, ОГ та ЗО, використовуючи сприятливу ринкову кон'юнктуру інших держав, значні розходження у системах кримінального правосуддя різних країн, сучасні комунікаційні технології, банківські системи електронних розрахунків, проникають у легальну економіку інших країн за допомогою корупції та насильства.

Мета цієї публікації обумовлена необхідністю розгляду сучасного стану, ознак та динаміки організованої злочинності в Україні, а також заходів щодо її протидії. Звернення до цього питання продиктоване бажанням на основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України, стану правового регулювання цієї діяльності та наукових досліджень надати обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення діяльності органів внутрішніх справ у напрямку протидії організованій злочинності в державі.

Отже, організована злочинність – це особливе суспільно небезпечне явище, «вершина злочинності». В основі виокремлення цього виду злочинності лежить характер і ступінь взаємодії злочинців під час здійснення протиправної діяльності. Вона відбувається на підставі згуртування осіб, розмежування між ними злочинних ролей, ієрархічності системи взаємовідносин. Чим вищий рівень організованості у групі, тим рельєфніше управлінські функції відмежовуються від виконавських ролей. На сучасному етапі характерними ознаками організованої злочинності виступають:

- наявність елементів вираженої організаційно-управлінської структури, чітка ієрархія, єдині для всіх членів групи норми поведінки, санкції та заохочення;
- законспірований характер злочинної діяльності, загальна мета якої – це отримання значних матеріальних прибутків від тіншового обігу капіталів;
- спроби нейтралізації всіх форм соціального контролю з використанням розвідки та контррозвідки; виявленням планів державних органів, що протидіють злочинності, підкупом працівників правоохоронних органів, проникненням на посади до державних структур;
- наявність великих фондів (як у гривнях, так і в іноземній валюті), що дає можливість вкладати гроші у різні сфери діяльності, у тому числі нелегальні, для отримання надприбутків, контролю відповідних ринків, засобів масової інформації, матеріальної підтримки членів групи та їх родичів, оплати послуг адвокатів тощо;
- розмежування сфер впливу – кооперація організованих злочинних угруповань у різних галузях господарства, створення «чорного ринку» товарів та послуг (незаконний обіг наркотиків і зброї, проституція) [11, с. 86].

Основними видами злочинної діяльності кримінальних угруповань є незаконний обіг наркотиків, зброї, нелегальне ввезення на територію України автотранспортних засобів, порнобізнес й сутенерство, зловживання у сфері приватизації державного майна, банківсько-кредитній системі, фіктивне підприємництво.

Слід також зазначити, що організована злочинність у силу багатьох факторів характеризується високою латентністю, тому офіційна кримінально-правова статистика відображає лише надводну

частину її айсберга. Для визначення тенденцій розвитку організованої злочинності в Україні важливим є аналіз даних, що відображають її динаміку у статистичних звітах Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства статистики України за трьома основними показниками: а) кількістю виявлених організованих груп та злочинних організацій; б) кількістю осіб, які вчинили злочини у їх складі; в) кількістю злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, що були розслідувані органами досудового слідства [12, с. 57].

Аналіз динаміки організованої злочинності в Україні за трьома зазначеними показниками, попри відхилення в окремі роки від основної тенденції, дає можливість виокремити три періоди: 1992–1999 рр., 2000–2006 рр. та 2007–2013 рр.

Перший період (1992–1999 рр.) характеризується постійним і значним зростанням показників організованої злочинності. Кількість виявлених ОГ та ЗО щорічно збільшувалася – з 440 у 1992 р. до 1166 у 1999 р. Збільшення кількості виявлених ОГ та ЗО за цей період відбулося у 2,7 рази, кількість виявлених осіб, які вчинили злочини у складі ОГ та ЗО, – з 2980 до 4673, тобто в 1,6 рази, а кількість злочинів, учинених ОГ та ЗО та розслідуваних органами досудового розслідування, – з 2702 до 9307, тобто у 3,4 рази. Коефіцієнт злочинності у складі ОГ та ЗО на 100 тис. населення України збільшився за цей період з 5,2 до 18,7, тобто у 3,6 рази. Найбільшу кількість корумпованих зв'язків ОГ та ЗО було зареєстровано у 1994 р.: – вона становила 45, а найменшу – у 1999 р. – 14.

Другий період (2000–2006 рр.) характеризується зниженням зазначених показників. Так, наприклад, кількість виявлених ОГ та ЗО зменшилася, порівняно з 1999 р., з 1166 до 466 у 2006 р., тобто на 700, що становить 60 %. Слід зазначити, що з 2003 р. у статистичній звітності окремо виділяються дані щодо виявлених ЗО, кількість яких становила: у 2003 р. – 23, у 2004 р. – 34, у 2005 р. – 21, у 2006 р. – 7. Отже, протягом останніх років 4 % усіх виявлених організованих злочинних угруповань були визначені як злочинні організації.

Протягом третього періоду (2007–2013 рр.), який проаналізуємо більш докладно, аналіз статистичних даних свідчить про нерівномірність поширення організованої злочинності за регіонами України. Виходячи з трьох зазначених показників, можна виділити такі групи регіонів.

До першої групи слід віднести Донецьку та Дніпропетровську області, в яких зазначені показники майже втричі перевищують середньоукраїнські. Лише у цих двох областях у середньому реєструється 17–19 % усіх проявів організованої злочинності в Україні.

До другої групи – Луганську, Харківську, Полтавську, Запорізьку, Одеську області, Автономну Республіку Крим та м. Київ. Зазначені сім регіонів становлять групу з високими значеннями зазначених

показників, що перевищують середні показники по Україні. На території цих регіонів щорічно реєструють понад 34 % усіх проявів організованої злочинної діяльності в Україні.

До третьої групи – Хмельницьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Житомирську, Львівську, Сумську, Черкаську, Київську, Тернопільську, Миколаївську, Кіровоградську, Вінницьку, Херсонську області, де впродовж досліджуваного періоду зазначені показники організованої злочинності були нижче за середні по Україні і становили близько 32 % проявів організованої злочинності в Україні.

До четвертої групи – Чернігівську, Волинську, Рівненську і Чернівецьку області, де відзначається найнижчий рівень зазначених показників і який становить 7–8 % від усіх проявів організованої злочинності в Україні.

На виконання Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», Національної антикорупційної стратегії на 2011–2015 роки, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011, Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2012 р. № 1240, органами і підрозділами внутрішніх справ продовжується вжиття комплексу організаційних і практичних заходів, спрямованих на підвищення ефективності протидії корупції та організованій злочинності.

На території України протягом 2012 р. виявлено 258 організованих груп і злочинних організацій, учасники яких вчинили 2,1 тис. злочинів, що на 29 % менше, ніж протягом аналогічного періоду минулого року. Направлено до суду кримінальні провадження за вчинення 1713 злочинів із ознаками кримінальної корупції, що складає 62,5 % від загальної кількості таких злочинів, виявлених усіма правоохоронними органами (2740), з них 904, або 52,8 %, – одержання хабарів (ст. 368 КК України), 155 – привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), 239 – зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), 41 – перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), 72 – службові підроблення (ст. 366 КК України) тощо.

Закінчено також розслідування 23 злочинів за ст. 364-1 КК України, по 5 злочинів – за ст. 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) та 368-2 (незаконне збагачення) КК України, 71 – за ст. 368-3 (комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 10 – за ст. 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги) КК України. До відповідальності за вчинення цих злочинів притягнуто 1291 особу, у тому числі 718 – за хабарництво (або 55,6 %), з них 222 державних службовця (140 – за отримання неправомірної винагороди), 84 – інші службові особи

держадміністрацій (49 – за хабарництво), 30 місцевих депутатів (13 – за хабарництво), 190 посадових осіб місцевого самоврядування (94 – за хабарництво) та 15 професійних суддів (10 – за хабарництво), а також працівників податкової (33), митної (17), прикордонної (5) та кримінально-виконавчої (34) служб, органів внутрішніх справ (116) та цивільного захисту (14), військовослужбовців (22), посадовців інших державних органів (167).

Крім того, притягнуто до відповідальності 77 осіб, які надають публічні послуги, 120 посадових осіб юридичних осіб публічного права та 232 особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

Установлена сума матеріальних збитків за корупційними злочинами склала 133,7 млн грн, з яких відшкодовано – 29,1 млн грн. Крім того, за злочинами, що закінчені розслідуванням безпосередньо органами внутрішніх справ, накладено арешт на майно обвинувачених вартістю 36,2 млн грн, вилучено майна, готівки, цінних паперів на суму 3 млн грн, пред'явлено цивільних позовів на суму 19,9 млн грн.

Загалом зареєстровано 10,5 тис. службових злочинів, з них – 2 тис. фактів хабарництва, вчинених службовими особами органів влади та управління (486) й контролюючих органів (386). Загальна сума одержаних хабарів склала 49,4 млн грн, середня – 36,8 тис. грн (за матеріалами спецпідрозділів БОЗ МВС України – 81,7 тис. грн).

У 2012 році до суду направлено кримінальні провадження, порушені відносно 34 організованих груп та однієї злочинної організації з корумпованими зв'язками, з них 31 (або 88,6 %) – за матеріалами спецпідрозділів БОЗ МВС України, учасниками яких учинено 204 злочини з ознаками корупції. За результатами боротьби з корупцією у судовій гілці влади зареєстровано 52 службових злочини, вчинених суддями, з них 33 факти хабарництва, у тому числі затримано голову обласного апеляційного суду, голів районних судів, заступників голів районного та міського судів.

На нашу думку, для підвищення ефективності протидії цим негативним явищам головними є здійснення постійної системної та скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя в інфраструктурі організованої злочинності та корупції, а також посилення уваги профілактичній роботі. Але через відсутність процесуальних механізмів реалізації багатьох законодавчих положень, зокрема п. 3 ст. 12 та ст. 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [1], діяльність оперативних підрозділів не має наступального характеру. У Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. № 1911-р, не передбачено дієвих заходів протидії організований злочинності.

До більш конкретних недоліків у правоохоронній діяльності, що сприяють існуванню та розвитку організованої злочинності, належать такі:

- неготовність деяких підрозділів і служб діяти в умовах суттєвої зміни криміногенної ситуації, що відображає процеси консолідації, кооперування й професіоналізації кримінального світу;

- недостатньо цілеспрямований пошук осіб – можливих учасників організованого злочинного угруповання, у тому числі у місцях виконання покарань;

- слабка оперативна робота з контролю за діяльністю лідерів злочинних угруповань, недосконалі тактичні прийоми виявлення та документування їх діяльності;

- недостатнє технічне забезпечення правоохоронних органів, а також випадки зради з боку окремих правоохоронців.

Звичайно, це далеко не вичерпний перелік детермінантів організованої злочинності у нашому суспільстві. Враховуючи те, що сучасне злочинне середовище має стійку тенденцію до вдосконалення злочинної кваліфікації, внутрішньої організованості, професіоналізму, технічної оснащеності тощо, важливим для забезпечення прав і законних інтересів особи, суспільства і держави від злочинних посягань ОГ та ЗО є розробка заходів протидії, які були б адекватними проявам, формам і методам здійснення злочинної діяльності цих злочинних угруповань. Основними серед таких заходів є:

- 1) політичні, що спрямовані на формування політичної культури політичних інституцій держави, ліквідацію політичної корупції, прозорості діяльності політичних партій, формування ними вищих державних органів на засадах високої моральності, професіоналізму, демократії, конкурсного підбору кадрів, ліквідації кумівства, клановості, сімейності тощо;

- 2) організаційно-правові, що спрямовані на:

- а) удосконалення усіх інститутів законодавства про державну службу і, зокрема, щодо добору кадрів на державну службу, належного матеріального стимулювання державних службовців, декларування і контролю за активами та видатками державних службовців, їх близьких осіб, підвищення ефективності механізмів атестації та процедури ротації державних службовців на окремих посадах; законодавче встановлення етичних регуляторів поведінки державних службовців, контроль за їх дотриманням та можливості притягнення до відповідальності за порушення цих правил;

- б) удосконалення законодавства у сфері боротьби з організованою злочинністю та здійснення реформи органів кримінальної юстиції, метою якої є становлення в Україні системи кримінальної юстиції та органів правопорядку, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує додержання прав людини й основоположних свобод та є спроможною

на ранніх стадіях здійснювати профілактику проявів організованої злочинності, виявляти та документувати оперативно-розшуковими засобами її прояви, ефективно здійснювати досудове розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень.

Запропонованими заходами не вичерпується підвищення ефективності системи протидії організованій злочинності, подальша їх розробка є одним із основних напрямів діяльності науковців і законодавців.

На основі аналізу наукових досліджень, статистичних даних та матеріалів рішень колегії МВС України [13, 14] слід зазначити, що за сучасних умов основними тенденціями розвитку організованої злочинності в Україні є: розширення сфери діяльності ОГ і ЗО; проникнення її до сфер політики, економіки, в органи державної влади і управління, у правоохоронні та судові органи; поява нових видів злочинної діяльності; професіоналізація; криміналізація всіх основних сфер життєдіяльності суспільства; транснаціональний характер; розробка новітніх засобів протидії правоохоронним органам та інші негативні явища, що знижують можливість її виявлення та подолання.

Список використаних джерел: 1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358. 2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упор.: М. І. Камлик та ін. – К. : Школяр, 1999. – 480 с. 3. Гриб В. Г. Організована злочинність: різні підходи к її розумінню / В. Г. Гриб, В. Д. Ларичев, А. І. Федотов // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 48–53. 4. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. В. Корнієнко. – К. : Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с. 5. Коновалова В. О. Криміналістичні аспекти боротьби з організованою злочинністю / В. О. Коновалова // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку (короткі тези доп. та наук. повідомл. республік. наук.-практ. конф., 9–11 листоп. 1995 р.). – Х. : НЮА України, 1995. – С. 343–345. 6. Корж В. П. Проблеми дослідження організованої злочинності в Україні / В. П. Корж // Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю. – К. : НДІ «Проблеми людини», 1997. – Т. 7. – С. 88–92. 7. Бурбело О. А. Організована злочинність у сфері економіки / О. А. Бурбело, О. А. Андрєєв // Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю : зб. наук. ст. – К. : НДІ «Проблеми людини», 1997. – Т. 7. – С. 444–447. 8. Дедекаєв С. Організована злочинність в ринкових умовах / С. Дедекаєв // Економічна безпека України. – Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Вип. 1. – 1995. – С. 44–47. 9. Кравчук С. Організована злочинність у сфері економіки України: проблеми припинення та шляхи їх вирішення / С. Кравчук // Право України. – 2011. – № 8. – С. 301–308. 10. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / за заг. ред. О. Г. Кальмана. – Х. : Вид-во ТОВ «Новасофт», 2005. – 255 с. 11. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов,

Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – 256 с. **12.** Організована злочинність в Україні та країнах Європи : [посібник] / за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 248 с. **13.** Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листоп. 2012 р.) / МВС України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>. **14.** Про підсумки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України за 2012 рік, ефективність їх роботи в умовах докорінної зміни кримінального процесуального законодавства та завдання щодо посилення протидії злочинності, забезпечення охорони громадського порядку і безпеки, зміцнення кадрового потенціалу, дисципліни і законності серед особового складу у 2013 році : рішення колегії МВС України від 18.01.2013. – Служб. док.

Надійшла до редколегії 19.12.2013

Омельченко А. С. Современное состояние и меры противодействия организованной преступности в Украине

Рассмотрены сущность, понятие и признаки организованной преступности и на основе анализа статистической отчетности и научных исследований определены ее современное состояние и динамика за последние годы, а также даны предложения по совершенствованию мер противодействия организованной преступности в Украине.

Ключевые слова: современное состояние, понятие, признаки и динамика организованной преступности в Украине, меры противодействия.

Omelchenko O. S. Modern state and measures of counteracting organized crime in Ukraine

The essence and the concept of organized crime that is defined in the legislation as a set of crimes committed in connection with the establishment and activities of organized criminal groups are studied.

It is determined that it is a special socially negative phenomenon, closely linked to the shadow economy and corruption in the modern conditions. Organized crime has been developed on the basis of objectively serious social and economic, political, ideological, moral, legal and other problems encountered in society. It is an important factor of social tensions growth, destabilization of social relations, emergence of strains in the economy, and a slowdown in economic growth of the state. An important determinant of its development is political instability in society. At the present stage its characteristic features are: severe organizational and management structure; conspiratorial nature of the crime; active counteraction of detecting and investigating committed criminal offenses; delimitation of spheres of influence and cooperation of organized crime groups, etc. The author offered to use a number of political, organizational and legal measures aimed at elimination of political corruption, improvement of all legislative institutions of civil service and legislation in the sphere of fighting against organized crime in order to improve the effectiveness of counteracting organized crime.

Keywords: modern state, concept, features and dynamics of organized crime in Ukraine, measures of counteracting.

